

DVIJE LIRSKE VERZIJE O PJESNIKINJI SAFI

U punom jeku talijanskog romantizma dva su talijanska pjesnika objavili pjesme o starohelenskoj pjesnikinji Safi, zapravo o njenom samoubojstvu. Najprije je to učinio G. Leopardi svojom pjesmom *Posljednja Safina pjesma*, koju je napisao 1822, a objavio 1824. u zbirci *Canzoni* u Bolonji, te zatim Giuseppina Guacci-Nobile, kad je u zbirci *Rime* 1839. u Napulju objavila poemu *Posljednji Safin trenutak (L'ultima ora di Saffo)*. Obje se pjesme razlikuju svojim lirskim odlikama zbog stvaralačkog izražajnog zamaha, koji su u sebi nosili ova dva pjesnika. Pjesnikinja je Guacci u svojoj poemi zavisna o Leopardijevoj lirskoj viziji Safine smrti, premda je njezina unutrašnja organska konstrukcija epski zamišljena s nekoliko dramatskih mjesta, dok je Leopardijeva oda lirski sažeta. Guacci je iznijela u svojoj poemi pomoću romantičarskog zapleta dramatičnu sukobu Safe sa životom i zagonetkom sudbine, a Leopardi je, uzevši dio legende o Safinu famoubojstvu, u svoju odu unio elemente autobiografskog značenja.

Leopardijeva je vizija života često spontano i izravno udružena s njegovom borbenom opozicijom protiv sudbine, a znamo da se u početku kao pisac oduševljavao antikom, pa nam onda nije čudno što neke njegove pjesme izravno ulaze u antičku sferu, i to s posebnim obilježjem lirsko-filozofskog vida, kao što to opažamo u odama: *Brut Mladi* (1821) i *Posljednja Safina pjesma* (1822). Obje te ode odražavaju Leopardijevu stvaralačku simbiozu i asimilaciju antičkog duha,¹ ali isto tako kao i *Oda Italiji*, u kojoj su Simonidovi stihovi glavni nosilac lirske vizije,² prve dvije jednakom snagom označuju stvarnu aktualnost pjesnikova vremena, dok istodobno najjasnije pokazuju *medij* pomoću kojega se pjesnik izražava.³

¹ Usp. moju studiju: *Saffo l'ispiratrice di Leopardi*, *Živa Antika*, 1962, str. 287. i d.

² V. moju studiju: *Simonide nell'assimilazione di Leopardi*, *Živa Antika*, 1963, str. 351. i d.

³ C. Vossler, *Leopardi*, trad. dal tedesco di T. Gnoli, Napoli 1935, str. 258.

Posljednja Safina pjesma više negoli ijedna druga Leopardijeva pjesma ide u red pjesama u kojoj su naglašena autobiografska pjesnikova raspeća, lomovi i rasapi, kao i obračuni sa svijetom i okolinom koji su ga sputavali. Prvi je Leopardijev dodir s pjesnikinjom Safom bio kad je⁴ preveo njezin fragment (*D.* 94):

Zašao je mjesec, skrili se Vlašići.
Ponoć je. Vrijeme mladosti bježi,
dok Safa osamljena i budna leži.⁵

davši mu naslov: *La impanzienza* već 1816. ovako:

*Oscurò è il ciel: nell'onde
La luna già s'asconde
E in seno al mare le Plejadi
Già discendendo van,
È mezza notte, e l'ora
Passa frattanto, e sola
Qui sulle piume ancora
Veglio ed attendo invan.⁶*

Zatim je u prvoj etapi svoje mladosti kao neumoran bibliofil susreo u bogatoj biblioteci svoga oca Viscontijeva djela, jer u njegovim pismima otkrivamo priznanja o velikom utjecaju, koji je na njegovo duhovno oblikovanje izvršila spomenuta biblioteka.⁷ Premda je bio genijalni autodiktat,⁸ ipak je uvijek nastojao da njegovo znanje bude temeljito, a ono što piše izraz i odraz samostalnoga stvaralačkog rada. Osim toga, Leopardi je čitao i prevodio osim Safe i druge starohelenske lirike.⁹ Tragove utjecaja tih pjesnika kao i asimilacije njihovih motiva nalazimo u mnogim njegovim pjesmama. On je ipak znao sve te jeke same lektire sublimirati, te ih onda magmom svoga stvaralaštva izraziti kao izvoran pjesnik. On sam u dnevniku *Zibaldone* priznaje¹⁰ da njegov prijelaz od nauke prema lijepom nije bio iznenadan, već postupan, pa je tako čitajući antičke pjesnike otkrio da je i sam pjesnik. Zbog toga je ubrzo napustio studij uskoga filološkog kruga, a znamo da su razni

⁴ *Otto scherzi poetici intorno ad Amore-sollenizzandosi le nozze di S. E. il Signor Don Luigi de' principi Santacroce e della nobil donzella Sig. Contessa Lucrezia Torri i coniugi Antici cugini degli sposi in attestato di esultanza (D. O. D.)*, Recanati nella Tipografia Frattini con approv. – 1816 in 16° di pag. 16-traduzione di Giacomo Leopardi. *Usp.* još: Cl. Benedettucci, *Leopardi, scritti editi e sconosciuti*, Recanati 1885, str. 371–385.

⁵ V. moj prijevod cjelokupne Safine lirike: Safo, *Lirika*, Beograd (izd. Nolit), 1961, str. 35.

⁶ V. moju studiju: *De primitiis poeticis G. Leopardi, i to II dio u Živoj Antici* 1969 (*XIX god.*), str. 199–215.

⁷ Guerriera Guerrini, *Giacomo Leopardi bibliofilo* u streni *Il casanostra, anno 94*, (1943), str. 103 i d.

⁸ *Usp.* Maria Grazia Bivoli, *I recensori di Leopardi u časopisu Paragone*, 1961 (februar) str. 12. i d., te *Zibaldone* (izd. F. Flora), *II str.* 4268; 4269; 1099–1100 i 4273.

⁹ *Canti e prose scelte* a cura di F. Flora, *II izd.* (Mondatori), Milano 1938.

¹⁰ *Zibaldone*, (izd. Flora), *I, str.* 1122.

uzroci ovakvog Leopardijeva stava; ipak, ponajviše je na takvu odluku utjecalo slabo zdravlje, premda je i poslije, tokom dugog niza godina, u svome dnevniku *Zibaldone* bilježio svoja tumačenja, mišljenja i opaske o filologiji.

Poslije ispjevane pjesme *Beskonačnost (Infinito)*, i to 1819. počinje Leopardijev lirski uspon, te su pjesme: *Posljednja Safina pjesma* i oda *Brut Mladi* upravo odrazile njegovu buduću lirsku fizionomiju. On je prije 1824. kad su nastale *Operette morali*, otkrio sebe kao pjesnika, jer nam oda *Posljednja Safina pjesma* najuvjerljivije govori o njegovoj lirskoj samostalnosti, kao i njegovu stavu prema poeziji, kad je kao izrazit predstavnik čistoga klasicizma bio dublji i svestraniji obnovitelj i zastupnik lirike od bilo kojega predstavnika romantizma, kako je to lijepo rekao Carducci.¹¹

Leopardi je kao pjesnik, odom o Safi, održao ravnotežu i jedinstvo u svome filozofskom i poetskom gledanju na život iskoristivši legendarnu dramu iz života pjesnikinje Safe. U odi je naglasio stvarnost svoje samoće, kao i stvarnost sukoba iluzija i života koje je proživljavao. Calcaterra tačno opaža¹² da je Leopardi u mnogim svojim pjesmama lirski preobrazio najizvornije doživljaje ljudske duše, jer u *Posljednjoj Safinoj pjesmi* susrećemo sve njegove sukobe misli i osjećaja, a može se dodati, što je i odlučno i glavno, u pjesmi otkrivamo njegov osobni stav i odnos prema tadašnjem društvu. Leopardi uvijek stvara potaknut bujnošću svoje duhovne nutrine, jer postojano prelazi granice svoje pjesničke ličnosti; štoviše, i onda kad određena tematika nije nego lirsko predstavljanje osobne situacije ili nekoga osobnog duševnog stanja, jer on i onda, kad izravno pjeva o sebi ili o svojoj nesreći, razmatra druge i nesreću svih ljudi.¹³ U ovakvom smislu Leopardija je općinila ličnost pjesnikinje Safe, a pogotovo legenda o njezinoj ljubavi prema lijepom Faonu.

Pjesnik u napomeni uz odu *Posljednja Safina pjesma* izričito piše da u njoj slijedi narodnu tradiciju o nesretnoj ljubavi pjesnikinje Safe,¹⁴ premda Visconti i drugi moderni kritici drže da su postojale dvije Safe; jedna je bila poznata kao pjevačica i sviračica, a druga zbog nesretne

¹¹ *Usp.* G. Carduccijevo izlaganje u akademskoj besjedi za god. 1874. o temi: *Sul rinnovamento letterario in Italia* u *Opere*, XX, 1896-98. (izd. Bologna, 1937).

¹² Carlo Calcaterra u *Uvodu* izd. Leopardijevih pjesama (*Classici d'Italia*) iz god. 1959. str. XXV.

¹³ U. Bosco, *Titauismo e pietà in G. Leopardi*, Firenze (Le Monnier), 1957, str. 49.

¹⁴ U bilješki uz *Posljednja Safina pjesma* Leopardi ovo doslovno piše: »In questo canto si seguita la tradizione volgare intorno agli amori infelici di Saffo poetessa, benchè il Visconti ed altri critici moderni distinguano due Saffo; l'una famosa per la sua lira, e l'altra per l'amore sfortunato di Faone; quella contemporanea di Alceo, e questa più moderna«. Na drugom mjestu u izd. dieci Canzoni u bilješki ovo veli: »L'ultimo canto di Saffo intende di rappresentare la infelicità di un animo delicato, tenero, sensitivo, nobile e caldo, posto in un corpo brutto e giovane; soggetto così difficile, ch'io non mi so ricordare nè tra gli antichi nè tra i moderni nessun scrittore famoso che abbia ardito di trattarlo, ecceto solamente la signora di Staël, che lo tratta in una lettera in principio della Delfina, ma in tutt' altro modo.« *Usp.* C. Muscetta, *L'ultimo canto di Saffo* u *Rassegna d. lett. it.*, 1959, S. VII, 2, str. 194-218.

ljubavi prema Faonu. Prva je bila suvremenica pjesnika Alkeja, dok je druga živjela kasnije. Leopardi je na isti način tačno odredio poetski cilj svoje ode, kad je istaknuo da *Posljednja Safina pjesma* želi prikazati nesreću *fine, nježne, osjetljive, plemenite i srdačne duše koja se nalazi u ružnom ali mladom tijelu*.¹⁵ Jasno je da je pjesnik u legendi o Safi sublimirao svoje osobne jade; upravo ta inventivna pjesnikova snalažljivost daje odi sve one odlike koje će ona zauvijek zadržati.

Osim spomenutog Viscontija, na Leopardija je najvjerojatnije djelovao svojim malim romanom Alessandro Verri.¹⁶ Uvodna je Leopardijeva intonacija u odi kad nam želi evocirati osamljenost razočarana čovjeka neusporedivo sažetija i lirski uvjerljivija od Verrijeve.¹⁷ Iz legende znamo da se Safa odlučila na samoubojstvo, jer ju je prezreo lijepi Faon. Ipak, Verri ne ulazi u psihološku uvjerljivost Safina postupka, on čak mistificira u svome romanu Safinu pjesmu (D 2) koja počinje poznatim stihovima: *Sreću što je poznaju bozi kuša / onaj koji nasuprot tebi sjeda*¹⁸ i preinačuje je, kao da bi spomenuta pjesma bila tobože Faonova

¹⁵ Usp. već citiranu bilješku pod 14!

¹⁶ Alessandro Verri, *Le avventure di Saffo poetessa di Mitilene*, Milano (izd. Luigi Mussi), 1808.

¹⁷ A. Verri u cit. romanu na str. 281.: »E però la dolente fanciulla agitata da quello stimolo irritante, qual giumenta punta dall'aculeo dell'ape, rivalse gli omeri al mare, gittò in capo il manto, strinse le palpebre, e sospirando si abbandonò per l'indietro a capitombolo.

¹⁸ Usp. moj prijevod Safinih pjesama (v. bilj. 5) str. 11:

*Sreću što je poznaju bozi kuša
onaj koji nasuprot tebi sjeda,
pa može iz blizine da te gleda
i milinu tvojih riječi sluša.*

*

*Sretan je što čar osm'jeha u taj mah
u srce prima. Taj osmijeh će, znam,
za mene imati tako kobni dah.*

*

*Pa, ako te ugledam samo za čas,
ja ne mogu, dok usne moje dršču,
tada baš nijedan prozboriti glas.*

*

*Jezik mi snagu izgubio svu je
i grozničavi obuzima mi srh
kožu cijelu ko i tjemena vrh.
Oči su slijepe, uši mi bruje.*

*

*Znoj me odjednom oblio cijelu,
sva drhtati počinjem u tijelu.
Postajem bljeda negoli je trava,
zámalo zgrabit će me smrtna strava.*

*

Ipak, jer je tako, trpjeti treba.....

pjesma upućena Safi.¹⁹ Pažljivom usporedbom lako se možemo uvjeriti da je Verriju kao uzor u mistifikaciji poslužio Katulov prijevod Safina fragmenta.²⁰

Leopardi svojom odom ne nastupa i ne opisuje izravno sve ono što je legenda pripisivala Safi, tj. samoubojstvo, kad je skočila s Leukadske hridi.²¹ Proživljujući slične ili gotovo jednake doživljaje samoće i tuge za ljepotama mladosti zbog ružnoće svoga tijela, kao što je legenda o Faonu pripisala pjesnikinji Safi, pjesnik je i ne ispitujući tačnost na-

¹⁹ Verrijeva se verzija nalazi u trećem dijelu njegova romana na str. 235 i 236.

*Felice al par de'Numi chi d'appresso
Ascolta il dolce suon di tua favella:
Più felice di lor, se gli è concesso
Destar su quella
Bocca ih soave sorriso . . . E che ragiono?
Se ragion più non ho. La prime volta,
che ti vidi, rimasi, come or sono,
Misera e stolta.
Chiuse il silenzio le mie labbra aperte,
Solo ai sospiri: e sol per le faconde,
d'ogni altro favellar furo inesperte.
L'amor m'infonde.
Sottil fuoco vorace (voraco) entro le vene:
Mi benda gli occhi: più non odo: sento
Che vivo ancor, ma vivo delle pene
Coll'alimento.
Scorre per le convulse membra il gelo
Delle stille di Morte: io mi scoloro
Siccome il fior diviso dallo stelo:
Ecco già moro.
Oh, benchè estremo avventuroso fiato,
se giunge ad ammolir quel cuor spietato!*

²⁰ C. Valerii Catulli Carmina (uredio R. A. B. Mynors), Oxford (Bibliotheca Oxoniensis script. classicorum), 1958. str. 35.

²¹ Usp. Strabon, Zemljopis (X,9) opisujući rt otoka Leukade veli: »Ovo je mjesto poznato zbog svetišta Apolona Leukatesa, kao i zbog skokova s hridine, jer se vjerovalo da u tom slučaju prestaju sve ljubavne boli. . . Menandar kaže da je Safa prva skočila s leukadske hridi. Ipak, bila je starinska predaja na Leukadi da se obavljaju neki obredi i žrtve Apolonu na ovaj način. S uzvisine hridine strmoglavljivali bi poneke optužene kao žrtve pomirnice, kad bi osuđenima uz gornji dio tijela privezali neku vrst krila, da bi na taj način usporili pad u skoku. Osim toga, ispod hridine nalazilo se više ladica da bi, ako se žrtva u skoku spasi, prihvatili unesrećenoga«. Usp. još: G. Glotz, L'ordalie dans la Grèce primitive, str. 34-68. Zanimljivo je da su prema pjesnicima iz *Palatinske antologije*, koji opisuju Safinu smrt (usp. VII, epigrame: 14, 15, 16 i 17), nju pokopali u zavičaju. Prema navodima iz citirana Glotzova djela znamo da su u Safino doba s hridine skakali u more zbog nekog egzorcizma samo nesretni ljubavnici, ne bi li se na taj način oslobodili ljubavnih opsesija, ali je ipak već tada izraz »skok s Leukadske hridi« (usp. Anacreon, Frg. 18, Bergk) postao poetska figura kojom su lirici označavali oslobođenje od svemoći Erosa. Mnogi bi preživjeli spomenuti kobni skok s hridine, a legenda, kad pripovijeda o Safi ne govori da li je ona preživjela taj skok. Uz ovo J. Carcopino u svojoj raspravi *La basilique pythagoricienne de la Porte Mojeure* (izd. 1927) opisuje svoje otkriće pitagorejskog hipogeja, na čijoj je apsidi slikarski prikazan Safin skok u more s Leukadske hridine. Prema tome, možemo zaključiti da se još u I st. n. e. o skoku s Leukadske hridine govori kao o simboličnom oslobođenju od patoloških pojava ljubavi; u ovom slučaju i slikari su preuzeli od pjesnika figura-

voda u legendi za svoju odu uzeo bitan elemenat Safine odluke da se ubije u noći. Tako četiri strofe ove ode svaka sa svojih osamnaest stihova odražavaju intimna zbivanja u duši žene, koja je doživjela prezir u ljubavi. Iz legende o Safi pjesnik je crpio za tragičan naglasak uz ovaj motiv i tematiku ružnoće kao i Safina pitanja u dijalogu s krajolikom u vrijeme noći u kojima se izražava njezino glavno traženje za objašnjenje krivice koja je njoj nepoznata, a uočava da su je bogovi kaznili kao nevinu. Intonacija je ode označena uglavnom i lirski obojena pomoću dva stavka: *Mir blage noći i tjeskobni nemir u Safinoj duši:*

*O blaga noći, o ti čedna zrako
mesečeva što zapadaš i ti vjesniče
dana što se radaš sred šutljive šume
ponad strme hridi!
Oh, vi mile i drage slike očima mojim,
dok ne spoznah Erinije i Sudbinu,
ne osmjehuje se više taj prizor nježni
osjećajima očajnice...²²*

Ipak je bio dug put Leopardijeva traženja, dok se oda u cjelini sublimirala. Osim legendarnog lika Safe, pjesnika je zanosila ličnost Vergilijeve Didone, jer na kraju klimaksa u Safinu lirskom samogovoru i na početku četvrte strofe (st. 55) susrećemo Didonin usklik: *Umrijet ćemo!*²³ To znači da se u Leopardijevoj imaginaciji, a i u osmišljavanju lirske inkarnacije vlastitog života odigravalo mnogo toga prije nego je konačno pjesnik oživotvorio svoj izraz, drugim riječima, dok je stvorio svoju odu u Safinoj samoispovijesti. U svome dijalogu s krajolikom Safa je već bila shvatila da je Parka nepobjediva (st. 42-44). Ona je svijesna da su njezine u dijalogu osmišljene, ali neizgovorene riječi (st. 44-48), preuzetne:

*S usana tvojih lete nepromišljene riječi:
Sva zbivanja kobi tajanstven pokreće um!
Otajno sve je osim našeg bola.
Prezren smo porod; rođen za suze,
dok razlog počiva u krilu nebesnika!*

Zbog toga je jedini izlaz u riječima: *Umrijet ćemo!* te Leopardi vergilijevski završava:²⁴

tivno značenje bivšega ordalijskoga primitivnog običaja, jer ne bi Pitagorejci upravo Safu uzeli primjerom da nisu, s obzirom na svoja stroga religiozna pravila, tvrdo držali da je legenda o njezinoj ljubavi prema lijepom i mladom Faonu izmišljena. Potrebno je naglasiti da ime *Faon* = *Svijetli* i nije drugo nego jedan od religioznih atributa samoga Apolona, a kako je on bio zaštitnik Muza, tj. poezije i umjetnosti uopće, nije čudo da je lokalna legenda na Leukadi udružila i kontaminirala stari element *ordalijski* i Safino *oduševljenje za poeziju*, to će reći njezino ostvarenje u lirskoj poeziji.

²² *Usp. moj prijevod Leopardijevih Canti (Lirika), Zagreb, 1968, str. 46.*

²³ *Usp. Vergilije, Eneida, IV, st. 659-60.*

²⁴ *Usp. Vergilije, Georgike, III, st. 66-9: Optima quaeque miseris mortalibus aevi prima fugit; subeunt morbi tristisque snectus et labor, et durae rapit inclementie mortis...*

... Svaki radosniji dan
našeg života gine, čim svane,
da ga bolest i starost sustignu
i sjena smrti ledene (st. 65-68).

U margini za ove stihove sam Leopardi bilježi zanimljiva opažanja.²⁵ Kao i inače pjesnik je htio opravdati svoj stav i na neki ga način ujediniti s općom atmosferom antičke misaonosti, kakva se očituje u nekih antičkih pjesnika. Razumljivo je da sve ovo može biti ne samo zanimljivo nego i potrebno naglasiti za problematiku Leopardijeve ode, u kojoj su uglavnom sudjelovala dva glavna elementa, i to ponajprije legendarni i lirski Safin lik, a zatim njezina tobožnja nesretna ljubav prema lijepom Faonu. Upravo su ovi elementi omogućili kontaminaciju raznolikih drugih i sporednih pojava,²⁶ a te su stvarale sublimaciju očitovanja autobiografske Leopardijeve lirske ispovijesti.

Uvijek je u Leopardijevoj poeziji, pa tako i u ovoj odi, pobuda ili buđenje osjećaja, a ne vanjska lijepa forma, sadržaj neke pjesme,²⁷ jer on drži²⁸ da je doista tužno doba u ljudskom životu kad čovjek osjeti da ga više ništa ne nadahnjuje. Velika je čovjekova želja, te veliki je pokretač njegovih djela, riječi, pogleda i postupaka sve do same starosti upravo njegova želja da nadahnjuje, da prenese nešto iz svoje duše na gledaoce ili slušaoce.

Uz ovu Leopardijevu verziju o Safi susrećemo drugu u dijelu Maria Giuseppina Guacci-Nobile (1808-1848). Ona je bila njegova dobra znanica, kad je boravio u Napulju od proljeća 1834. do svoje smrti 1837. On ju je uz ostale znance pohađao u njezinu salonu u kome su se okupljali poznatiji napuljski intelektualci. Da je mnogo cijenila Leopardija, vidimo i prema pjesmi kojoj je dala naslov: *Leopardi*, a napisala ju je godinu dana poslije pjesnikove smrti, u lipnju 1838.²⁹

²⁵ Leopardi ovo navodi u jednoj margini. *Primo* dipende da età o spetta s'invola? domandate a Virgilio.

²⁶ *Usp.* u Florinu *izd.: Poesie e prose*, I str. 447: »La cosa più difficile del mondo, e quasi impossibile, si è di interessare per una persona brutta; e io non avrei preso mai quest'assunto di commuovere i Lettori sopra la sventura della bruttezza, se in questo particolar caso, che ho scelto a bella posta, non avessi trovato molte circostanze che sono di grandissimo aiuto, cioè 1. la gioventù di Saffo, e il suo esser di donna... 2. il suo grandissimo spirito, ingegno, sensibilità, fama, anzi gloria immortale, e le sue note disavventure, le quali circostanze per che debban fare amabile e graziosa, ancorchè non bella; o se non lei, almeno la sua memoria. 3. e soprattutto, la sua antichità. Il grande spazio frapposto tra Saffo e noi, confonde le immagini, e dà luogo a quel vago ed incerto che favorisce sommamente la poesia. Per brutissima che fosse Saffo potesse essere, che certo non fu, l'antichità, l'oscurità de'tempi, l'incertezza ecc. introduction quelle illusioni che suppliscono ad ogni difetto.«

²⁷ M. Fubini u *Uvodu* za *Canti* (izd. 1964), str. 8.

²⁸ Zibaldone, II str. 4284.

²⁹ Maria Giuseppina Guacci-Nobile: *Leopardi*, canzone, objavljena u zbirci *Rime* (ciklus *Canzoni*), Napoli 1839, vol. I, str. 8-13. Pjesma je podijeljena na deset strofa. Od ovih devet ima svaka po petnaest stihova, dok je deseta strofa od pet stihova neka vrst želje pjesnikinje da sretno dopre u ruke bezbrojnih čitalaca. Poslije je

U pjesmi koja ima sve značajke neke ode, Guacci je uz razvučene stihove ispjevala i takve koji očituju veliko i iskreno priznanje Leopardijevu stvaralačkom geniju, i to u vrijeme kad su ga kao lirika osebujne snage cijenili jedino najbliži njegovi prijatelji i znanci.³⁰

I ova je pjesma kao i njezina poema *Posljednji Safin trenutak* ostala nezapažena u zbirci,³¹ i nitko se nije na njih potanje osvrnuo, pogotovo kad poema odražava Guaccijin poseban pristup liriziranju Safine smrti. Zato je zanimljivo vidjeti kako je ona ostvarila svoju verziju o samoubojstvu pjesnikinje Safe. Naslov poeme potpuno je romantičan, jer riječi *posljednji trenutak* evociraju same od sebe pomisao na smrt. Poema ima 340 stihova, a ispjevana je pretežno u dvanaesticima, dok šezdeset i četiri stiha u njezinu sklopu čine šesnaest safičkih strofa, koje je Guacci umetnula da bi psihološki uvjerljivije prikazala Safinu osamljenost i na neki način romantički opravdala njezino samoubojstvo. I na nju je sigurno djelovao Leopardi svojom odom *Posljednja Safina*

pjesma bila pretiskana u knjizi: *Prose e poesie inedite o rare d'Italiani viventi, vol. II*, Torino 1843, str. 161-166, te u III izd. (I-II sv.) Napoli 1847, u kome se prije pjesama nalazi: *Discorso di Basilio Puoti per le rime di Giuseppina Guacci-Nobile, str. I-XXII*. U bilješki iz izd. 1843. naznačeno je da je pjesmu Leopardi pjesnikinja spjevala u lipnju 1838.

³⁰ Evo nekoliko najznačajnijih stihova iz te Guaccijine pjesme:

.....
Salve, o fedel, che di tua nave e prua
Sol virtù candidissima volesti . . .

.....
La tua parola estrema
Era amore, e dal corpo onde le dolse
Apprendo un riso l'anima si sciolse.
E per lo mar dell'essere infinito
Seco portò quella potente fiamma
Che penetrava ogni risposto loco,
E sì forte allumò l'etrusco lito,
Che non lasciava dramma
Che negl'itali cor non fosse foco.

.....
Inaamorato Spirto,

.....
Sole spine cogliesti anzi che rose.

.....
D'amor cantando in mille dolci guise.

.....
A te le rime libere e soavi
fian monumento eterno!

³¹ V. cit. zbirku i u njoj poemu: *L'ultima ora di Saffo*. Usp. L. Settembrini, *Lezioni di lett. ital. I izd.* Napoli 1880 (I-III) i drugo Torino (I-III) 1927 (*cell. di classici italiani con note*). U I izd. (sv. III, str. 379-396) kao i u drugom na str. 350-359 Settembrini opisujući tzv. *Il Gruppo napoletano* piše i o pjesmama G. Guacci, a za poemu *L'ultima ora di Saffo* drži da je njena najbolja pjesma, ali je analitički ne konfrontira s Leopardijevom odom *Posljednja Safina pjesma*. V. još: B. Wiese od E Percopo, *Storia d. lett. ital. dalle origini ai giorni nostri*, Torino 1904, s. v. Guacci. Oni misle da je njena lirika učena i kičena i da se poemom htjela natjecati s Leopardijem. Na kraju, v. L. Russo u djelu: *Gli scrittori d'Italia, vol. II*, Firènze 1951, str. 158 i 319 spominje je samo po imenu.

pjesma, jer je Guacci kao osobita pjesnikova poštovateljica čitala i njegove napomene i opaske uz tu odu, pa je ona uz drevnu legendu o tobožnjoj Safinoj ljubavi prema lijepom mladiću Faonu nastojala romantičnim zapletom prikazati i u neku ruku dopuniti i unijeti neke nove elemente u spomenutu legendu o pjesnikinji Safi.

U Leopardijevoj je pjesmi sve koncizno; sublimacija je zgusnuta, a pjesnik je osim napomena, koje je napisao za razna izdanja svojih pjesama, dramat sveo na najmanje, jer se čitalac susreće sa Safom u krajoliku, u noći, te sluša njezin stravičan monolog, a taj filozofski djeluje na čitaočevu dušu da bi se poslije rasplinuo u nekoliko odraza i zvukova jeke o zagonetki i sudbini života. Istaknuo sam kako je Leopardi dugo vremena sažimao činjenice, one stvarne, istinite i one iz drevne legende da bi na kraju spjevao pjesmu u jednom dahu.³² Nama je danas jasno da je uglavnom njegovo osobno životno iskustvo uzrokovalo što je izostavio sve detalje iz legende o Faonu, jer ga štoviše i ne spominje po imenu, kad postoji u odi jedino kratka aluzija na onoga koji je prezeo njezinu ljubav:

*... A ti sa kojim
duga uzaludna ljubav i vjernost duga
i tašta povezala me pomama
neutažene požude, živi sretno,
ako je ikad na svijetu sretan smrtnik živio! (st. 58-62),*

te prikazao Safu u posljednjem stadiju osamljenosti i očaja. Treba istaknuti da je Leopardi za razliku od Guacci samim naslovom stvaralački odredio da put lirske konciznosti bude najefikasniji, dok su poneke aluzije iz antičkog kruga svima uglavnom dobro poznate. Zato je on iznio stav pjesnikinje i posebno naglasio njezin dijalog s krajolikom, a sve je to u kontekstu s njegovim lirizmom i u drugim najboljim pjesmama. U pjesmi je pjesnik ponesen svojim osobnim obračunom s društvenom okolinom intuitivno naglasio i povezo svoju odu sa cjelokupnom Safinom lirikom, koje je glavna značajka emotivnost, a nju ostvaruje ljepota krajolika.

Pjesnikinja Guacci počinje svoju poemu opisom sutona vedra i blistava dana na otoku Leukadi, sa čije se hridine prema legendi strmoglavlila pjesnikinja Safa. Ipak, dvanaest prvih stihova kao da bi moralo intonirati početak smirenja u krajoliku i u ljudskom srcu, jer glase:

*Tutto sereno dichinava il giorno,
E dal trepido cielo ad una ad una
Disfavillavan le maggiori stelle.
Un solenne silenzio, e quella mesta
Arcana voluttà che si raccoglie
Intorno al core ed a'sensi si apprende,
In su la vespertina ora pietosa,
La terra e il cielo innamorava. Ardea*

³² *Opera di 7 giorni. Maggio 1822.*

*Di vive rose l'ultimo occidente,
E lo specchiato mare invermigliava,
Che a onda a onda con lucide spume
Sotto il sasso Leucadio si frangeva.*

Sjetimo se da je u Leopardija lirski opis noći, skoro pred zoru, kad pjesnikinja Safa započinje svoj tragični solilokvij. U poemi Guaccijeve pojavljuje se: La solitaria luna a l'oriente (... e spande un raggio) Dirittamente al cor de gl'infelici. Evokacija je mjeseca simultana s pojavom neke žene, ovdje Safe: Così per la montagna arida e bruna / Una donna mestissima salia / Bianco vestita e ne'grand'occhi accesa / D'una fiamma potente... Ta je žena, ovjenčana vijencem kao dobitnica u Olimpiji na pjesničkim natjecanjima, dok u ruci nosi zlatnu liru, jer (st. 27):

*... Il vigoroso passo
Studiava pur come salisse al cielo.
Giunta al sommo, sostava; e intorno intorno
Movendo gli occhi, al mare interminato,
A l'infinito firmamento, apria
un riso beatissimo d'amore;
E, involontaria quasi, a poco a poco
Dolce tentava le dormenti corde
De la sua lira, ed al soave arpeggio
Disposava la voce armoniosa.*

To bi bio prvi dio poeme, uglavnom uvodni, dok u drugom ona ¹ *donna mestissima* = Safa, pjeva pet pjesama u safičkoj strofi ovako (st. 37-56):

*Salve, pallida sera, e tu, silente
Misterioso cielo; salve sereno
Mar, che fai letto al chiaro sol cadente
De l'azzurro tuo seno!
E voi splendide fiamme de la notte,
Eterne fonti d'armonia, salvete!
Presto verran le mie catene rotte,
E scernerò chi siete!
Quell'indomato desiderio antico,
Che in me sovente nov'abito veste,
Seco mi tira sì, ch'io m'affatico
Verso l'aura celeste.
Un immortale amor mi sarà duce,
Quell'immortale amor che a sè mi chiama;
Certo, ov'è più bellezza, ov'è più luce,
E il loco ove più si ama.
Te rivedrò lassù, te, mio gentile,
Te leggiadra cagion d'ogni mia guerra;
Dopo tanto dolor fia cosa vile
Il rivederci in terra.*

Kad je *pretužna žena* završila svoje pjevanje, ususret joj je došao Apolonov svećenik (st. 60):

*... Era un gentile
Che a piè del monte avea nel tempo stanza
Candida barba gli scendea sul petto,*

*Maestoso incedeva, e una ispirata
 Pietà gl'irradiava il bianco viso.
 Ver' la dona si fece, elle ver'lui.
 E: Padre, oh padre, in questo amaro passo,
 Dicea, tu mi sostieni! Ed ei: Ti acqueta,
 Pria gli smarriti spiriti rinfranca,
 Donna; poi narra i casi tuoi, se forse
 A l'aspra piaga tua rimedio alcuno
 Fia dato in questa terra. A me venia
 Come risvegliatrice aura d'aprile
 La melodia del tuo doglioso verso,
 E tutto il cor mi ricercava. Il cielo
 Forse non chiede vittima cotanta!
 Ed ella: Oh padre, ogni conforto umano
 Mi abbandonò! Questa deserta vita,
 Lontananza nè tempo nè fortuna
 Ch'io forse porto ad immaturo fine,
 Mi fu soave un giorno... Ahi non potria
 Annebbiar ne la mente innamorata
 La ricordanza del perduto bene,
 Ultimo raggio del tempo felice!
 Però dolce mi fia, poi che tu il chiedi,
 Il riandar con l'ultime parole
 L'amara storia de la pene mie...*

Zatim žena pripovijeda o svome djetinjstvu i mladosti, pa navodi kako je rano izgubila roditelje, ali kad je u svome srcu osjetila ljubav onda je zaboravila na sve druge jade, jer je (st. 114):

*... uno spirto
 Di poesia, di voluttà, di amore*

ušao u njezino srce. Poslije je svećeniku povjerila kako se istakla pjesmama i dobila nagradu na natjecanjima u Olimpiji. Upravo u to se doba u nju zaljubio Elpenor iz Antisse, ali jednoga dana, dok je promatrala utrke konja upregnutih u kola, zagledala se u drugoga, u Faona. I u vrijeme te iste utakmice, u kojoj su sudjelovali Elpenor i Faon, njihova su se kola u zaokretu splela, ali je Elpenor pomogao Faonu da bi mogao nastaviti takmičenje, koje se završilo neodlučno. Stihovi kojima je Guacci opisala utrke vrlo su plastični, ali nije psihološki uvjerljiv pjesnikinjin skok u dramatu, kad odjednom saznajemo da je Elpenor postao razočaran zbog držanja vrlo tužne žene, a Faon otišao u rat. Posvuda ga je tražila; shvatila da je on izgubljen za nju, kad je nestao na dalekom otoku Siciliji. Cijeli ovaj dramatičan teče prebrzo da bi bio uvjerljiv u takvom izlaganju, u kome ima previše romantičarske naivnosti.

Kad se svećenik sam ponudio kao žrtva Apolonu umjesto nje, ona mu odgovara (st. 283):

*... Ahi troppo
 Alta cosa è il morir! Certo una voce
 Dal cielo immensurabile mi chiama!*

I sad Guacci takom jedanaest tzv. *safičkih strofa* izražava smisao odnosa čovjeka i svih tajni kao i zagonetki koje ga okružuju. To izričito naglašavaju prva i druga strofa (st. 285–293).

*Spirto misterioso, o tu che informi
Queste immense bellezze, a me ti svela!
Se d'affeto in affetto mi trasformi,
T'apri e m'inciela!*

*

*Solo in pensar di te l'anima abbonda,
Di meraviglia e di vigor vestita,
E dilacera il vel che la circonda
Ne l'egra vita.*

S druge strane, peta i šesta strofa intonirane su u Leopardijevu stilu (st. 301–308):

*Oh date il passo! oh ch'io tra l'onda viva
Ravvolga e chiuda la persona stanca;
E l'alma nuoti a quell'eterna riva
Vogliosa e franca.*

*

*Addio, terra natale, ove sovente,
Tenera fanciulletta, io m'assidea,
E le candide rose e l'erba olente
Sola intessea!*

U desetoj je i jedanaestoj strofi aluzija na legendarnu Safinu ljubav prema Faonu (st. 322–327):

*Forse dirà: Costei per fiamma impura
Incesa venne
Ma voi, serene stelle, e tu falcata
Luna, che tremolar fai marina
Accogliete di luce innamorata
La Pellegrina!*

Guacci je poemu, koju bismo mogli nazvati epilionom jer ima sve značajke sličnih antičkih manjih spjevova, završila nizom od trinaest stihova ovako (st. 328–340):

*Così cantando, fra l'avidò flutto
Precipitò. D'unanime spavento
Levossi un grido fra sacri ministri,
Che cerchio intorno le faceano, assorti
Ne la dolcezza del suo canto. Alcuno
Non porse il capo, alcuno al biancheggiante
Mar non intese; e di lontan lontano
Uno snelletto pin l'acqua rompea,
Ove agitar di piume e lampi d'armi
Veduto avresti. La commossa schiuma
Mandava quasi un gemito soave,
Che facea tremar l'aura, e fin da l'imo
Rimescolar la consapevol onda!*

Ako se podsjetimo Carcopinova otkrića,³³ onda je skok s Leukadske pećine značio i u ovoj poemi, premda to Guacci nije morala znati, oslobođenje duha od sapetosti tijela; bila je to neka vrsta čovjekove reinkarnacije i njegova slobodna povezivanja s općim duhom, s onom »virtu che abbraccia ogni creato« (st. 279), a oslobođenje od bilo kakve strasti, koju Nemeza vodi u tragos.

Premda usporedba Leopardijeve pjesme i Guaccijine poeme pokazuje njegov lirski uspon koji je za nju bio nedostiživ, ipak je za razumijevanje nekih strujanja u talijanskom romantizmu prilog za one značajke koje romantizmu uvijek daju boju stvaralačkih zanosa.

R é s u m é

L'auteur de l'étude *Deux versions lyriques sur la poétesse Sappho*, dans une analyse détaillée, compare la genèse de l'ode de Leopardi *L'ultimo canto di Saffo* avec la genèse du poème lyrico-drammatique de Giuseppina Guacci *L'ultima ora di Saffo*. En passant, il fait allusion aussi au poème de Guacci sous titre *Leopardi*. A la fin, il constate que le poème de Guacci et l'ode de Leopardi n'ont en commun que le motif et la thématique concernant la mort de Sappho tandis que la forme de l'élaboration dans le style de ballade qui se trouve dans le poème de Guacci est complètement originale. Il faut ressortir que l'ode de Leopardi et le poème drammatique de Guacci ne sont que l'expression de leurs points de vue autobiographiques concernant la raison d'être et la valeur de l'existence humaine. Toutes les deux poésies sont très importantes pour une meilleure compréhension de quelques courants du romantisme italien.

³³ *Usp. bilješku 21!*

